

Одним з наслідків антропогенних змін лесових островів та пісків Чернігівського Полісся є послаблення конкурентних відносин видів внаслідок порушення природних місцезростань, а також полегшення заносу діаспор синантропних видів – безпосередні причини антропогенних змін рослинного покриву. Антропогенна трансформація рослинного покриву є як причиною, так і наслідком деградації земель.

Деградація ґрунтів лесових островів Чернігівського Полісся виявляється у формі ерозії та суфозії. Найбільший відсоток еродованих площ є у Михайло-Коцюбинському (22,5%) та Ріпкинсько-Чернігівському (15,6%) лесових островах. Місцевості з суфозійними формами домінують на Березнянсько-Менсько-Сосницькому лесовому острові (44,7%). Довготривале використання орних угідь сприяло збільшенню ерозійних та суфозійних форм рельєфу. Потенційними місцями початку механічної деградації є післяпосівні, закинуті землі, які кілька разів порушувалися механічно. Рослинні угруповання є індикаторами різних стадій механічної деградації земель. Зокрема, *Chenopodietea Br.-Bl. 1951 em Lohmeyer, J. Tx. et. R.Tx. 1961* індикують еродовані землі на стадіях утворення, розширення і поглиблення вимоїн. Фітоценози *Bidentetea tripartiti R.Tx., Lohmeyer et Preising 1950* є індикаторами початкових стадій суфозій, а комплекси *Magnocaricetalia Pign. 1953* з *Salicion cinereae Th.Müller et Görs ex Passarge 1961* – індикатори збільшення та поглиблення суфозій.

Деградовані борові піски як правило трапляються на крайових ділянках борових терас, які крім водної ерозії зазнають механічного антропогенного впливу. Вони відрізняються від типових для Полісся псамофітних угруповань класу *Koelerio glaucae-Corynephoretea canescentis* видовим складом. Натомість формуються рудеральні угруповання, наприклад *Artemisia scoraria-Dianthus borbasii, Hordeum jubatum-Bromus hordeaceus* та інші угруповання з більш стійких до антропогенного впливу видів чи синантропних псамофітів. Внаслідок цього спостерігається зменшення контрасту фітоценозів борових пісків.

Наслідком деградаційних процесів, що відбуваються на борових пісках та лесових островах Чернігівського Полісся є адвентизація рослинності та її апофітизація. Одним з проявів яких є розрив ценотичних зв'язків між видами угруповань. Наприклад, видовий склад фітоценозів окраїни лесових островів, так і крайових ділянок борових терас має високий коефіцієнт подібності за рахунок таких видів як *Amaranthus retroflexus L., Setaria glauca (L.) P.Beauv., Setaria viridis (L.) P.Beauv., Convolvulus arvensis L., Sparganium angustifolium L., Rumex acetosella L., Erodium cicutarium (L.) L'Her., Senecio vulgaris L., Alsine media L., Fumaria officinalis L., Tripleurospermum inodorum (L.) Sch.Bip., Cirsium setosum (Willd.) Besser, Polygonum aviculare L., Atriplex patula L.* Інший приклад – структура та флористичний склад угруповання, що належить до асоціації *Echio-Melilotetum R.TX. 1947*. Загальне проективне покриття ділянок становить 85% – 87%. Діагностичними видами асоціації є *Anchusa officinalis L.* (археофіт середземноморсько-ірано-туранського походження), евапофіт *Echium vulgare L. (15 – 20%), Melilotus albus Medik.* (широкоареальний апофіт), *Oenothera biennis L.* і *Oenothera rubricaulis Klebahn* (кенофіти північноамериканського походження), геміапофіт *Verbascum thapsus L.* з проективним покриттям 5% – 30% на ділянці трапляються *Coryza canadensis (L.) Crong.* (кенофіт північноамериканського походження), До видів власне борових пісків *Helichrysum arenarium (L.) Moench* та *Calamagrostis epigeios (L.) Roth.* долучаються евапофіт *Artemisia scoraria Waldst. et Kit.,* геміапофіти *Bromus inermis Leys.* та *Berteroa incana (L.) DC., Centaurea pseudomaculosa Dobroc.* До 3% проективне покриття мають археофіт східносередземноморського походження *Bromus secalinus L., Verbascum lychnitis L.,* кенофіти північноамериканського походження *Phalacrogloma annuum (L.) Dumort.* та *Ambrosia artemisiifolia L.* Видове багатство, яке становить 30-40 видів, забезпечується переважно за рахунок апофітної та адвентивної фракції флори.

Однією із найважливіших складових комплексу з охорони пісків та земель лесових островів Чернігівського Полісся, спрямованих на захист від деградації земель та рослинності є: заліснення крайових ділянок, впровадження ґрунтозахисних сівозмін за рахунок трав'яних щільнодернинних багаторічних видів та заміна оранки «знизу-вгору» на «вздовж-поперек», консервація земель у притерасних смугах.

Список використаних джерел.

1. [Бездухов О. А.](#), 2013, Вплив сільськогосподарського землекористування Чернігівської області на розвиток кризових еколого-геоморфологічних ситуацій, [Фізична географія та геоморфологія](#) 4 (11): 72-81. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/fiz_geo_2013_4_11].
2. Веремейчик О.М., 2010, Результати та перспективи археологічних досліджень сільських поселень Чернігівського Полісся, *Археологія і давня історія України* 1 (3): 209-215.
3. Пашкевич Г.А., 1971, История растительности Черниговского Полесья в поздне- и послеледниковое время по данным спорово-пыльцевого анализа, Проблемы палинологии, Международная палинологическая конференция, Академия наук УССР, Киев: 188-199.

УДК 630*53.114 (477.43)

Л.Г. Любінська, д. б. н., доцент, зав.кафедри біології та методики її викладання, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЛОКАЛЬНА ЕКОМЕРЕЖА М. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ

Описано фізико-географічні, екологічні, фітоценотичні особливості м. Кам'янець-Подільський. Охарактеризовано особливості формування локальної екологічної мережі. Запропоновано структуру екомережі міста.

Ключові слова: локальна екологічна мережа, місто Кам'янець-Подільський

Регіональна екомережа Хмельницької обл. розроблялася науковцями [6] на початку 21 ст. Також розроблена локальна екомережа в межах національного природного парку «Подільські Товтри» [4]. Таким чином місто знаходиться в межах Подільсько-Товтринського ядра регіональної екомережі Хмельницької області і Смотрицького субкоридору національного природного парку «Подільські Товтри». У Статті 11 Закону України Про екологічну мережу України вказується на: «розроблення та виконання регіональних і місцевих схем та програм розвитку екомережі, проведення необхідних для цього наукових досліджень».[1]. Місто Кам'янець-Подільський, яке динамічно розвивається як туристичний цент України, потребує формування локальної екомережі задля збереження унікальних ландшафтів та біотопів, флори і фауни.

Локальна екомережа передбачає такі ж структурні елементи та функції як і регіональна чи національна екомережі. Ядро локальної екомережі у м. Кам'янці-Подільському складають геологічна пам'ятка загальнодержавного значення (ГППЗДЗ) «Смотрицький каньйон», парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення (ППСПММЗ) «Кам'янець-Подільський, міський дендропарк, які поєднанні в єдину структуру, розміщену вздовж р. Смотрич та частина дендропарку Кам'янець-Подільського ботанічного саду загальнодержавного значення (БСЗДЗ) Подільського аграрно-технічного університету. В межах цієї ключової території поширені рідкісні види рослин, які включені до Червоної книги України [3,5]: *Allium ursinum* L., *Chamaecytisus albus* (Hacq.) Rothm., *Stipa capillata* L., *Schivereckia podolica* (Besser) Andr. ex DC., *Sorbus torminalis* (L.) Crantz, *Dictamnus albus* L., *Viola alba* Besser. З переліку регіонально рідкісних видів Хмельницької обл. зростають : *Allium senescens* subsp. *montanum* (Fries) Holub, *Allium flavescens* Bess., *Allium podolicum* (Aschers. et Graebn.) Blocki ex Racib., *Iris hungarica* Waldst. et Kit. *Leopoldia tenuiflora* (Tausch) Heldr.), *Sesleria heuflerana* Schur *Inula helenium* L., *Campanula persicifolia* L., *Sempervivum ruthenicum* Schnittsp. et C.B.Lehm., *Chamerion dodonaei* (Vill.) Holub, *Primula vulgaris* Huds. [4]. Також тут віднайдені цінні рослинні угруповання, які у «Зеленій книзі України [2] : *Stipeta pulcherrimae*, *Cariceta humilis*, *Seslerieta heufleranae*, *Poeta versicoloris*, *Querceta roboris*.

Сполучні території представляють не заповідані ділянки схилів і каньйону р. Смотрич, р. Дібруха в межах міста , які перемешуюються із ППЗДЗ «Смотрицький каньйон».

Буферна зона формується територіями, які розташовані паралельно до ядра: основна частина Кам'янець-Подільського ботанічного саду ПДАТУ, сквер імені Васильєва, сквер «Молодіжний», «Сквер «Гунські крилиці», Парк Танкістів, сквер ПДАТУ, Зіньківський ліс. До відновлювальних територій необхідно віднести Пудловецький вапняковий кар'єр, відстійники м'ясокомбінату, територію міського сміттєзвалища.

Ще одна частина, яку виділяємо як ключову територію – це «Три ставки» на струмку, що протікає на території навчального господарства ПДАТУ. Тут зростають види, які включені у перелік регіонально рідкісних видів Хмельницької обл.: *Nymphaea alba* L., *Inula helenium* L., *Primula vulgaris* Huds. Також тут поширене цінне рослинне угруповання із «Зеленої книги України: *Nymphaeeta albae*. Сполучна територія від другого ядра «Три ставки» проходить по території навчального господарства ПДАТУ на східній межі міста по струмку, який впадає у р. Мукша. Буферна зона поєднує парк, фруктовий сад і навчальні поля ПДАТУ. До відновлювальної території необхідно включити частини заводських територій ЗАТ «Модуль», які є санітарною зоною підприємства.

Отже, місцева екомережа м. Кам'янця-Подільського може забезпечити визначені для неї функції.

Список використаних джерел

1. Закон України „Про екологічну мережу України”. За станом на 24 червня 2004 р., № 1864-IV // Відомості Верховної ради. № 52. – К., 2004. – С. 502.
2. Зелена книга України / за ред. Я.П. Дідуха. – К. : Альтерпрес, 2009. – 448 с.
3. Кагало О.О. та ін. Судинні рослини м. Кам'янця-Подільського // Біорізноманіття Кам'янця-Подільського. Попередній критичний інвентаризаційний конспект рослин, грибів і тварин / За ред. О.О. Кагала, М.В. Шевери, А.А. Леванця. –Львів: Ліга-Прес, 2004. – С. 82–134.
4. [Любінська Л.Г.](#) Антропогенна трансформація рослинного покриву НПП "Подільські Товтри": охорона і відтворення : автореф. дис ... д-ра біол. наук / Л. Г. Любінська. – Київ, 2013. – 32 с.
5. Червона Книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. – Київ: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
6. Юглічек Л. С. Екологічна мережа Хмельниччини: монографія / Л. С. Юглічек, Т. В. Виговська. – Хмельницький : Хмельницький ун-т управління і права, 2012. – 96 с.